

DOI: 10.26650/JGEOG2023-1168139

COĞRAFYA DERGİSİ
JOURNAL OF GEOGRAPHY
2023, (46)

<https://iupress.istanbul.edu.tr/en/journal/jgeography/home>

Tarım ve Kırsal Kalkınma Aracı olarak IPARD II Programının Türkiye'deki Uygulamaları ve Desteklerin Mekânsal Dağılımı

Examining the Spatial Distribution of IPARD II Supports for Agriculture and Rural Development in Türkiye

Pelin ALBAYRAK FAKIOĞLU¹ , Ebru SEÇKİN²

¹Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama, İstanbul, Türkiye

²Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama, İstanbul, Türkiye

ORCID: P.A.F. 0000-0002-0783-6199; E.S. 0000-0003-0843-2214

ÖZ

Avrupa Birliği'nin 2007 yılında yürürlüğe giren Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Yardım Aracı (IPARD), Türkiye'de 2011'den itibaren uygulanmaktadır. IPARD'ın amacı yörenin özelliklerine uygun yatırımların tabandan girişimlerle artmasını sağlamaktır. Bu açıdan IPARD tarım ve kırsal kalkınmada kaldıraç olarak önemli potansiyele sahiptir. Ancak bu değerlendirmeyi yapabilmek için desteklerin kullanım durumunu anlamak gerekmektedir. Çalışma kapsamında tüm bölgeler için Avrupa Birliği fonlarının kırsal kalkınmadaki kaldıraç etkisinden söz etmek mümkün mü sorusunun yanıtı aranmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda makalenin amacı IPARD desteklerinin dağılımında Türkiye'de nasıl bir örüntü olduğunu analiz etmek ve desteklerin kullanım türlerine göre mekânsal farklılık olup olmadığını incelemektir. Çalışmanın ampirik incelemesinde IPARD II dönemi ele alınmıştır. Bunun nedeni sadece IPARD II kapsamında desteklenen projelere ait bilgilerin (il, destek türü) ayrıntılı olarak elde edilmesidir. Bu doğrultuda 2016-2020 arasındaki dönemde desteklenen toplam 4028 proje betimleyici bir analizle ortaya konulmuştur. Sonuçta desteklerin bölgesel dağılımında belli illerin öne çıktığı (Konya, Samsun ve Afyonkarahisar), özellikle Türkiye'nin doğu bölgesinde yer alan, gelişmişlik düzeyi düşük olan illerde (Hatay, Ağrı ve Mardin) destek miktarlarının ise diğer yerlere göre daha az olduğu anlaşılmıştır. Çalışmanın önemli sonuçlarından bir diğeri "Çiftlik Faaliyetlerinin Geliştirilmesi ve İş Geliştirme" sektör kodu altındaki destek sayısının diğer sektör kodlarına göre önde olmasıdır. Bu durum Türkiye'de kırsal kalkınmada sadece tarıma dayalı değil, tarımla ilintili sektörlerle birlikte yeni bir yönüğe yaratılmasına işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: IPARD, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Destekleme, Türkiye

ABSTRACT

The European Union's (EU) Instrument for Pre-Accession Assistance on Rural Development (IPARD) program that came into effect in 2007 has been applied in Türkiye since 2011. The aim of IPARD is to increase the amount of regionally suitable investments through local initiatives. In this respect, IPARD has great potential to act as leverage in agriculture and rural development. However, this evaluation must figure out how these grants are utilized. This study seeks to answer whether EU funds have a leveraging effect on rural development. Accordingly, the paper aims to analyze the distribution patterns of IPARD grants in Türkiye and to investigate whether or not regional discrepancies exist among the types of grants. This paper covers the period of IPARD II from 2016-2020 in detail due to detailed information (i.e., city, grant type) only being able to be found regarding IPARD II. Correspondingly, the article descriptively analyzes the total of 4,028 projects that were supported between 2016-2020. In conclusion, some cities (i.e., Konya, Samsun, Afyonkarahisar) are seen to have outshined others, with less-developed cities in Eastern Türkiye in particular having received fewer grants than others. Another important conclusion of this study is that the amount of grants under the heading of Measures for Farm Diversification and Business Development was greater than for other headings. This indicates that a new path should be created for Türkiye's rural development, one that is based not solely on agriculture but also on agriculture-related sectors.

Keywords: IPARD, Agriculture and Rural Development, Financial Support, Türkiye

Başvuru/Submitted: 29.08.2022 • **Revizyon Talebi/Revision Requested:** 19.01.2023 • **Son Revizyon/Last Revision Received:** 25.01.2023 •

Kabul/Accepted: 23.03.2023

Sorumlu yazar/Corresponding author: Pelin ALBAYRAK FAKIOĞLU / pelinalbayrak@gmail.com

Atıf/Citation: Albayrak Fakioglu, P., & Seckin, E. (2023). Tarım ve kırsal kalkınma aracı olarak IPARD II programının Türkiye'deki uygulamaları ve desteklerin mekânsal dağılımı. *Coğrafya Dergisi*, 46, 81-91. <https://doi.org/10.26650/JGEOG2023-1168139>

EXTENDED ABSTRACT

When considering the European Union's (EU) current principles regarding rural development policies, a paradigm shift has clearly occurred in rural development. As the world changes, rural areas are no longer just seen as areas where agricultural activities are primarily done but as areas that have evolved to fulfill the demands of consumers living in urban areas and places where relevant economic activities are performed. The EU has various support programs within this scope for both candidate and member countries, one of these being Component V of the Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA), which was designed to implement rural development and is known as Instrument for Pre-Accession Assistance on Rural Development (IPARD) supports. The IPARD program aims to overcome imbalance between regions by diversifying and improving economic activities in rural areas, to inhibit migration from rural areas to urban areas, to improve quality of life, and to also assume EU Acquis in rural areas (Mehter Aykın & Gürsoy, 2011).

Türkiye has been an EU candidate since 1999 and thus can benefit from the funds and supports the EU has generated for candidate countries. IPARD applications in Türkiye are run by the Agriculture and Rural Development Support Institution (ARDSI), which was established in 2007 under the Ministry of Agriculture and Forestry. This program takes into account criteria such as GDPs, immigration rates, economic assets of rural areas, geographical properties (Uçar & Vuran, 2016; Özkul & Bozkurt, 2019) and has chosen 42 of the 81 cities in Türkiye as beneficiaries of IPARD grants. ARDSI allows IPARD funds to be utilized through invitations to projects it periodically determines. The data analysis shows 12,989 projects in Türkiye to have been supported as part of IPARD between 2011-2020.

The aim of the article is to analyze how the EU's IPARD program, which came into effect in 2007, is utilized in candidate countries and to investigate homogeneity by studying the distribution of grant amounts and grant regions in Türkiye. In this context, the article focuses mainly on answering two questions. Firstly, the study inquires into how the grants that are given as part of IPARD are distributed in terms of amount and location in Türkiye and then analyzes all the IPARD I (2011-2015) and IPARD II (2016-2020) projects. Secondly, the article investigates whether or not inequalities exist in terms of the distribution of and access to IPARD grants. To answer these problems, the study first conducts a literature review of the IPARD supports before using quantitative research techniques to compile and analyze the data obtained from ARDSI regarding the approved IPARD I (2011-2015) and IPARD II (2016-2020) projects.

This study's analysis of how the supports are distributed shows that a focus to occur on certain cities and subjects. Predominantly only cities' powerful sectors are supported, and not all cities benefit the same amount regarding access to the program. Another point to consider is that people with a certain level of education are the ones who access these grants, as most locals are unaware that such grants even exist. In addition, being able to write a project proposal is critical for accessing these grants. At this point, the study recommends forming and customizing a solution with the help of local actors to be key rather than just heading in one certain direction. In other words, IPARD grants are important tools for rural development, and innovative solutions are needed to stop them from causing other inequalities among regions. Meanwhile, when examining the types and distribution of the supports, the supports provided to individual initiatives that fail to develop a local holistic rural approach may cause inequalities in that rural region as well as between regions. Therefore, the primary focus should be on local development strategies. In conclusion, this paper argues that IPARD grants on their own are insufficient for rural development and that the existence of such grants triggers local initiatives regionally.

1. GİRİŞ

Avrupa Birliği, katılım öncesinde aday ülkelerin sosyal ve ekonomik uyum süreçlerini kolaylaştırmak ve ülke içinde bölgeler arası farklılıkların minimize edilmesi için fon yardımlarında bulunmaktadır. 2007 yılından itibaren katılım öncesi tüm yardımlar Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) programıyla tek başlık altında toplanmış durumdadır (Dağlıoğlu, 2008). IPA kapsamındaki mali yardımlar geçiş desteği ve kurumsal yapılanma, bölgesel ve sınır ötesi işbirliği, bölgesel kalkınma, insan kaynakları gelişimi ve kırsal kalkınma olmak üzere beş temel konu için belirlenmiştir. IPA'nın Kırsal Kalkınma bileşeni (IPARD), Türkiye gibi aday ülkelerin AB Ortak Tarım Politikasına uygun olarak kırsal alanların ve tarım sektörünün uyum kapasitesini artırmayı hedeflemektedir (European Union, 2021).

IPA; IPA I (2007-2013), IPA II (2014-2020) ve IPA III (2021-2027) olmak üzere üç dönem programlanmıştır. IPA I döneminde (2007-2013) toplam 4.794 milyon avroluk destek kullanılmıştır. Bu destekler içinde en fazla payı ile bölgesel gelişme (%37) ile geçiş desteği ve kurumsal yapılanma (%35) ilgili konular almıştır. Destek miktarına göre üçüncü sırada kırsal kalkınma gelmekte ve toplam desteğin %19'luk kısmını oluşturmaktadır. Kırsal kalkınma bileşeni altında tarım sektöründe faaliyet gösteren çeşitli bireysel işletmelere, üreticilere veya üretici örgütlerine mali destek sunulmuştur. IPA II olarak adlandırılan 2014-2020 arasındaki dönemde toplam 4.453 milyon Euro'luk mali destek kullanılmıştır. Tarım ve kırsal kalkınma konusu bu dönemde de program içinde yer almıştır ve toplam desteğin %20'si bu amaçla kullanılmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2021). Katılım öncesi mali desteklerin IPA III olarak belirlenen 2021-2027 yılları arasında da devam etmesi planlanmaktadır.

IPA'nın beşinci bileşeni olan kırsal kalkınma (IPARD) kapsamında Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK), IPARD Programı'nın Türkiye içerisinde uygulanmasından ve faaliyetlerini gerçekleştirmesinden sorumlu kuruluş olarak oluşturulmuştur (Ölmez, 2021). Kırsal kalkınma (IPARD) kapsamındaki mali desteklerin dağıtım süreci söz konusu kurum tarafından gerçekleştirilmektedir. IPARD Programı ile kırsaldaki yaşam kalitesinin artırılmasını ve nüfusun kırsalda kalmasını sağlayıcı yerel dinamiklere uygun olarak tabandan geliştirilen projelerin uygulanması için finansal kaynak aktarılmaktadır (Mehter Aykın ve Gürsoy, 2011). Bu açıdan IPARD kırsaldaki girişimciliğin artmasında finansal bir kaldıraç olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu değerlendirmeyi yapabilmek

için desteklerin kullanım durumunu anlamak gerekmektedir. Bu doğrultuda makalenin amacı IPARD desteklerinin dağılımında Türkiye'de nasıl bir örüntü olduğunu analiz etmek ve desteklerin kullanım türlerine göre mekânsal farklılık olup olmadığını incelemektir. Böylelikle tarım ve kırsal kalkınmada IPARD desteklerinin hangi bölgeler üzerinde potansiyel kaldıraç etkisi olduğu değerlendirilmiştir. Türkiye'deki 81 ilin 42'si IPARD desteği kapsamındadır. Avrupa Komisyonu illerin seçiminde, GSYİH değeri, göç hızı, kırsal alanların sahip olduğu değerler, coğrafi özellikler gibi kriterlere dikkat etmiştir (Uçar ve Vuran, 2016; Özkul ve Bozkurt, 2019). Makale kapsamında bu illerdeki kırsal yatırımlar için 2011-2015 arasında IPARD I ve 2016-2020 yılları arasında IPARD II olarak iki ayrı dönemdeki desteklerden faydalanan toplam 12.989 proje incelenmiştir. Bu projelerin %69'u (8961 adet proje) IPARD I dönemine, % 31'i 4028 adet proje) IPARD II dönemine aittir. Makale kapsamında IPARD II dönemi ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bunun nedeni sadece IPARD II kapsamında desteklenen projelere ait bilgilerin (il, destek türü) ayrıntılı olarak elde edilmesidir. Bu doğrultuda makale toplam beş bölümden oluşmaktadır. Girişten sonraki bölümde Türkiye'de kırsal kalkınma (IPARD) programının uygulanma süreciyle ilgili literatür incelemesi yer almaktadır. Üçüncü bölümde araştırmanın yöntemi aktarılmıştır. Dördüncü bölümde araştırmanın bulguları tartışılmıştır. Sonuçta ise ilgili yazınla ilintili olarak elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Makalenin amacı, IPARD desteklerinin dağılımında Türkiye'de nasıl bir örüntü olduğunu analiz etmek ve desteklerin kullanım türlerine göre mekânsal farklılık olup olmadığını anlamaktır. Böylelikle tüm bölgeler için Avrupa Birliği fonlarının kırsal kalkınmadaki kaldıraç etkisinden söz etmek mümkün mü sorusuna yanıt aranmış olacaktır. Bu doğrultuda IPA'nın beşinci bileşeni olan IPARD programı kapsamında, TKDK kurumunun websitesinde (www.tdk.gov.tr) makalenin yazım tarihi olan sürece kadar ilan edilmiş, yararlanıcı ve TKDK tarafından imzalanmış tüm sözleşmeler incelenmiş, bu bağlamda 2011-2020 yılları arasında toplam 23 proje çağrısı sonucunda desteklenen 12.989 proje çalışma kapsamında illere, destek miktarına ve destekleme konularına göre değerlendirilmiş, coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak mekânsal analizler gerçekleştirilmiştir. Değerlendirilen proje çağrılarının 15 tanesi IPARD I kapsamındaki 2011-2015 dönemine aittir. Diğer 8 tane proje çağrısı ise IPARD II kapsamındaki 2016-2020 yılları arasındadır. Makale kapsamında IPARD II dönemindeki 4028 adet proje detaylı olarak incelenmiştir. Bu tercihin yapılmasında IPARD II dönemindeki istatistiklerin sektör kodlarına göre

ayrıntılı şekilde elde edilmesidir. Böylelikle il bazında desteklemeler açısından hangi sektörlerin öne çıktığı, iller arasında sektörel farklılığın olup olmadığı sorgulanmıştır. Ayrıca il bazında desteklerden faydalanan projelerin sayısı ve bütçesine göre farklılık olup olmadığı da değerlendirilmiştir. Araştırma belli bir kesitteki desteklerin tümünü ele almıştır. Bunun nedeni, proje çağrısının her dönem tüm illeri kapsamamasıdır. Öyle ki bazı çağrı dönemleri belli iller ve sektörler için yapılmaktadır. Bundan dolayı IPARD II (2016-2020) olarak belirlenen dönem içinde desteklenen tüm projeler betimleyici şekilde analiz edilmiştir.

3. TÜRKİYE'DEKİ IPARD UYGULAMALARINA İLİŞKİN LİTERATÜR İNCELEMESİ

Avrupa Birliği kırsal kalkınma (IPARD) desteklerinin Türkiye'deki uygulamalarını ele alan araştırmalar incelendiğinde, konunun farklı açılardan tartışıldığı görülmüştür. Bir grup araştırma, kırsal kalkınma (IPARD) mali desteklerden faydalanan kişilerin özellikleri ve işletme üzerindeki etkisi üzerinde dururken (Özdemir, 2014; Yardımcı, 2018; Koç ve Giray, 2016;), bazı çalışmalar söz konusu desteklerden faydalananın, işletmenin bulunduğu bölgeyi nasıl etkilediğini (Aslan vd., 2017; Gülçubuk vd., 2016 Çimen, 2017; Özkul ve Bozkurt, 2019) incelemiştir.

İşletme ölçeğinde Özdemir (2014), IPARD programı kapsamında destek almış olan faydalanıcıların özelliklerini incelemiştir. Sonuçta destek alan işletme sahiplerinin çoğunluğunun lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olduğunu, işteki deneyim sürelerinin 5 yıldan az olduğu bulunmuştur. Ayrıca yazar, işletmelerin desteklerden memnun olduğunu ancak IPARD programına başvuru sürecini karmaşık bulduklarını ortaya koymuştur. Eğitim düzeyi yüksek, sektörde daha az tecrübesi olan işletme sahiplerinin desteklerden daha fazla faydalandığı sonucunu vurgulayan bir diğer çalışma Yardımcı vd. (2018) tarafından Afyonkarahisar ilinde yapılmıştır. Yazarlar destek alanlar ve almayanların üretim kalitelerini karşılaştırmışlar, IPARD fonlarının üretim kalitesini ve hijyen uygulamalarını artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Koç ve Giray (2016), Yozgat ve Sivas illerinde IPARD programı kapsamında sözleşme imzalamış süt üreten tarım işletmelerini incelemiş, desteklerin işletmeler üzerindeki etkisini belirlemiştir. Sonuçta destek alan işletmelerde hayvan refahı, atık yönetimi, süt hijyeni konularında olumlu gelişmelerin yaşandığı ancak AB standartlarına uyum ve işletmelerin sürdürülebilirliğini sağlama konusunda iyileştirmelere ihtiyaç olduğu ifade edilmiştir.

IPARD desteklerinin bölgesel etkilerini inceleyen çalışmalar belli başlıkların altını çizmektedir. Örneğin, Aslan vd. (2016) Mardin için yaptıkları çalışmada desteklerin bölgede süt, et, arıcılık gibi sektörlerini olumlu etkilediğini belirtmişlerdir. Bu çalışmada desteklerin belli illeri içermesinin eksiklik olduğu, daha geniş çevrelere yayılmasının kırsal kalkınma açısından etkili olacağı vurgulanmıştır. Benzer şekilde Gülçubuk vd. (2016)'nin, hibelerin süt ve besi hayvanlığı sektörleri üzerindeki etkileriyle ilgili araştırmalarında, küçük üreticilerin veya geçimlik aile işletmelerinin bu desteklerden yararlanmadığı tespit edilmiştir. Diğer taraftan bu çalışmada, desteklerin yerleşmelerde girişimcilik kültürünün artması, yeni tesislerin kurulması açısından olumlu katkıları olduğu ortaya konulmuştur. Çimen (2017), süt ve et üretiminin işlenmesiyle ilgili IPARD programı faydalanıcılarla yaptığı araştırmasında IPARD programının kırsal kalkınmanın sağlanmasında olumlu etkisi olduğunu ancak bütüncül kırsal kalkınma stratejisine ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Arslan vd. (2020) ise Kahramanmaraş örneğini incelediği çalışma kapsamında TKDK'nin kırsal kalkınmada önemli rol üstlendiği, IPARD II programı kapsamında yapılan desteklerin Kahramanmaraş'ın kırsal kalkınma sürecinde etkili olduğu değerlendirmesinde bulunmaktadır. IPARD programının "Çiftlik Faaliyetlerinin Çeşitlendirilmesi ve İş Geliştirme" tedbiri kapsamında destek almış Edremit Körfezi'ndeki işletmeleri inceleyen Zengin ve Saygın (2016), işletmelerin tesadüfi olarak mali desteklerden haberdar olduğunu, sürecin karmaşık olmasından dolayı sorun yaşandığını vurgulamaktadır. Kara ve Oruç (2022), Çanakkale ili özelinde geliştirdikleri çalışmada; TKDK projelerinde kurumdan kaynaklı sorunlar (bürokratik) olmasına rağmen, hibelerin bölgede girişimciliği arttırdığını, TKDK denetiminde gelişen projelerin verimliliğe ve yapılan işin profesyonelliğine olumlu katkıların sağladığını belirtmektedir. Özkul ve Bozkurt (2019), Isparta'da IPARD I destekleri sayesinde istihdam ve gelir artışı sağlandığını dolayısıyla desteklerin bölgesel kalkınma üzerinde olumlu etkisi olduğunu altını çizmektedir. Benzer şekilde Uçar ve Vuran (2016) konuyu istihdam açısından ele almış, IPARD mali desteklerinden faydalanan 42 ilin tamamında yapılan araştırmada hibe desteklerinin yeni istihdam olanaklarının yaratılması açısından önemli olduğu vurgulanmıştır. IPARD II desteklerinin uygulanma sürecini ele alan bir başka çalışma, program kapsamında Türkiye'deki sektörel desteklemelerin bölgesel ve yerel planlama doğrultusunda yapılmasına ihtiyaç olduğunu belirtmiştir (Stojcheska, vd., 2021).

Sonuçta, konunun ilgili yazında ağırlıklı olarak firma ölçeğinde veya belli bölge ve sektör üzerinden ele alındığı görülmüştür. Buna karşın desteklerden faydalanan iller

arasındaki farklılık üzerinde duran çalışmalar kısıtlıdır. Bu doğrultuda makale, Türkiye’de IPARD desteklerinin dağılımındaki mekânsal örüntüyü ortaya çıkartarak ilgili yazına katkı sunmayı hedeflemektedir.

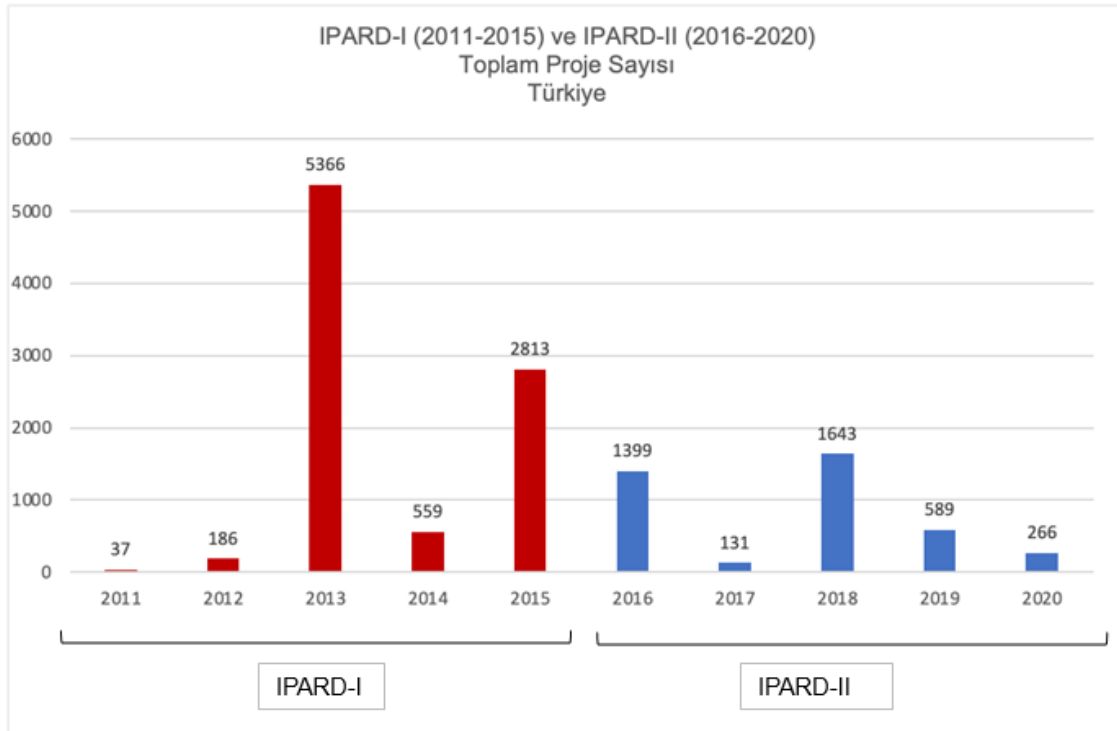
4. TÜRKİYE’DE IPARD KAPSAMINDAKİ DESTEKLERİN SAYISAL VE MEKÂNSAL ANALİZİ

IPARD mali desteklerinin kullanımı TKDK tarafından belli dönemlerde açılan proje çağruları doğrultusunda sağlanmıştır. Türkiye’de IPARD kapsamında 2011-2020 yılı arasında toplam 12.989 proje desteklenmiştir. Yıllara göre desteklenen proje sayılarının değişimi incelendiğinde yıllar arasında farklılıklar olduğu görülmüştür. En fazla 2013 yılında proje (5366 adet) desteklenmiştir. Proje sayısı açısından 2015 (2813 proje), 2016 (1399 proje) ve 2018 (1643 proje) yılları dikkati çekmektedir. Bunlar dışındaki yıllarda proje sayıları 1000’in üzerine çıkamamaktadır (**Şekil 1**). Söz konusu farklılaşma, desteklenecek illerin ve öncelik eksenlerinin yıl bazında açılan çağrılara göre değişiklik göstermesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin ortak tarım politikası, gıda ve hayvancılık sektöründe topluluk standartlarının uygulanması olarak belirlenen öncelik ekseninde kapsamında tarımsal işletmelerin fiziki varlıklarına yönelik

yatırımlara yönelik desteklemeler sadece 2016, 2018, 2019 yılları için, tarım ve balıkçılık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması ile ilgili fiziki varlıklarına yönelik yatırımlara yönelik desteklemeler ise 2016, 2017, 2019 ve 2020 yıllarında gerçekleşmiştir. Buna karşın öncelik eksen 2 desteklemelerinin sadece 2019 yılında yapıldığı görülmüştür. Ocak-2019’daki 4. çağrı ilanı sadece pilot proje alanı olarak seçilen Ankara Beypazarı İlçesi için, 201-Tarım-çevre-iklim ve organik tarım tedbirleri başlığında açılmıştır. 2019’daki 7. Çağrı ilanı 202-LEADER yaklaşımı-yerel kalkınma stratejilerinin uygulanması başlığı altında 12 il (Amasya, Ankara, Çanakkale, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Erzurum, Kastamonu, Malatya, Ordu, Samsun, Şanlıurfa) için açılmıştır. Son olarak öncelik eksen 3 ise iki yıl (2016 ve 2018) için bulunmaktadır.

4.1. Destekleme Miktarına Göre Projelerin Mekânsal Dağılımı

IPARD kapsamında 2011-2020 yılları arasında yaklaşık 1.7 milyar Euro destekte bulunulmuştur. Bu değer 962 milyon Euro’luk kısmı IPARD-I döneminde, 745 milyon Euro’luk kısmı ise IPARD-II döneminde kullanılmıştır. 42 ildeki ortalama bütçe miktarı 40,65 milyon Euro olup, bu değer 15 il

Şekil 1: IPARD mali desteklemelerin sayısının yıllara göre değişimi (2011-2020)

Figure 1: Yearly changes in IPARD financial supports (2011-2020)

Tablo 1: Proje başına düşen bütçe miktarına (Euro) göre illerin dağılımı
(Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (2022) verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir)
Table 1: Distribution of cities according to budget per project (Euro)
(Generated by the authors using data from the Agriculture and Rural Development Support Institution (2022))

Kartil aralıkları	Aralık (bin Euro)	Toplam (Euro)	Yüzde	İller
I. Çeyrek (en alttaki 1/4'lük kısım)	20-115	773.878	7,3	Hatay, Nevşehir, Ağrı, Giresun, Kütahya, Erzurum, Kars, Ordu, Trabzon, Aksaray
II. Çeyrek (ikinci 1/4'lük kısım)	120-199	1.782.598	17,0	Burdur, Mardin, Malatya, Tokat, Çanakkale, Amasya, Van, Yozgat, Sivas, Çankırı, Manisa
III. Çeyrek (üçüncü 1/4'lük kısım)	202-285	2.758.490	26,2	Balıkesir, Şanlıurfa, Erzincan, Ardahan, Ankara, Aydın, Kastamonu, Mersin, Isparta, Bursa, Samsun
IV. Çeyrek (en üstteki 1/4'lük kısım)	307-980	5.214.273	49,5	Afyonkarahisar, Karaman, Uşak, K.Maraş, Muş, Diyarbakır, Elazığ, Konya, Denizli, Çorum
TOPLAM		7.657.202	100,0	

(Konya, Ankara, Afyonkarahisar, Elazığ, Sivas, Mersin, Diyarbakır, Malatya, Yozgat, Kahramanmaraş, Samsun, Isparta, Denizli, Bursa ve Manisa) bulunmaktadır. Bütçe miktarı açısından en alt sırada yer alan iller ise şu şekildedir: Hatay (11,82 milyon Euro), Ardahan (12,17 milyon Euro) ve Ağrı (13,46 milyon Euro).

İller arasında bütçe miktarı ve proje sayısı açısından farklılık vardır. Bu yüzden proje başına düşen bütçe miktarı incelenmiştir (**Tablo 1**). Böylelikle projelerin büyüklüklerine göre iller

arasındaki farklılaşma anlaşılmaya çalışılmıştır. Sonuçta proje başına düşen bütçe miktarına göre iller sıralanmış ve kartillere ayrılmıştır. En düşük birinci çeyrekte 20-74 bin Euro arasında bütçesi olan projelerin desteklendiği ve toplam dağıtılan bütçenin %6,6'lık kısmını oluşturduğu görülmüştür. Proje başına düşen bütçe miktarı açısından en yüksek dördüncü kartilde yer alan projeler ise 307-980 bin Euro aralığındadır. Bu aralığa giren proje desteklemelerin toplam içindeki pay %49,5'tir. Diğer bir ifadeyle dördüncü çeyrekte yer alan illerin sahip olduğu proje başına düşen bütçe miktarı, 42 il toplamının yaklaşık yarısını oluşturmaktadır.

Tablo 2: Öncelik eksen 1 kapsamındaki desteklerin dağılımı (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (2022) verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir)

Table 2: Distribution of Priority axis 1 supports
(Generated by the authors using data from the Agriculture and Rural Development Support Institution (2022))

ÖNCELİK EKSENİ 1 Ortak Tarım Politikası; Gıda ve Hayvancılık Sektöründe Topluluk Standartlarının Uygulanması			
Toplam 1491 proje			
101 Tarımsal İşletmelerin Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar 901 proje	En çok destek alan ilk beş il Elazığ, Konya, Malatya, Diyarbakır Afyonkarahisar	101/1- Süt Üreten Tarımsal İşletme	297
		101/2- Kırmızı Et Üreten Tarımsal İşletmeler	476
		101/3- Kanatlı Et Üreten Tarımsal İşletmeler	117
		101/4- Yumurta Üreten Tarımsal İşletmeler	11
103 Tarım ve Balıkçılık Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması ile İlgili Fiziki Varlıklarına Yönelik Yatırımlar 591 proje	En çok destek alan ilk beş il Mersin, Afyonkarahisar, Isparta, Konya, Kütahya	103/1- Süt ve Süt Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	107
		103/2- Süt Toplama Merkezi	110
		103/2- Kırmızı Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	67
		103/3- Kanatlı Et ve Et Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	20
		103/4- Su Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	16
103/5 Meyve ve Sebze Ürünlerinin İşlenmesi ve Pazarlanması	271		

4.2. Desteklenen Projelerin Tedbir Konularına Göre Dağılımı

IPARD II Programı kapsamında Avrupa Birliği tarafından üç öncelik eksenine ve bunlar içinde belli tedbir konuları belirlenmiştir. Türkiye'deki fonların dağılımı bu konular çerçevesinde gerçekleşmektedir. Öncelik eksenlerinden birincisi, ortak tarım politikası, tarım ve hayvancılık sektöründe topluluk standartlarının uygulanmasıdır. Bu kapsamda iki temel tedbir konusu mevcuttur. Bunlardan ilki fiziksel kapasitenin güçlendirilmesine yöneliktir. Tarımsal üretim faaliyetlerini gerçekleştirmede ihtiyaç duyulan ekipman, tesis gibi fiziksel varlıkların teminine yönelik mali destekler bu başlık altında sunulmaktadır. Türkiye'de tarımsal üretimde küçük ölçekli işletmelerin ağırlıkta olduğu göz önüne alındığında fiziki varlıklara yönelik yatırımların dışarıdan yardımlarla desteklenmesi gerekli olmaktadır. Bu tedbir başlığı altında desteklenen projelerin IPARD II programı kapsamında desteklenen 4028 proje içindeki payının %22 olması da bu ihtiyacı gözler önüne sermektedir. İkinci tedbir konusu ise tarımsal ürünlerin üretim sonrası aşamaları için fiziksel kapasitenin artırılmasını hedeflemektedir. Diğer bir ifadeyle katma değeri yüksek tarımsal ürünlerin üretimi kırsal kalkınma (IPARD) programında önemsenmiş durumdadır. Öyle ki bu konuda desteklenen projelerin toplam içindeki payı %15'tir (Tablo 2).

İkinci öncelik ekseninde, sürdürülebilirlik ve yerel kalkınma konusunun öne çıktığı görülmektedir. Ancak bu konudaki projeler 42 ilin tamamını kapsamamaktadır. Örneğin tarımsal üretimde sürdürülebilirlik konusunu öne çıkaran tedbir kapsamında pilot bölge seçilen Ankara'da Beypazarı ilçesindeki başvurular değerlendirilmeye alınmış, 2019 yılında açılan proje çağrısı sonucunda 92 proje mali destekten faydalanmıştır. Öncelik eksenine 2 altında yer alan tedbirlerden bir diğeri bireysel girişimlerle tekil proje uygulamaların ötesine geçmeyi hedeflemektedir. Bu tedbir konusu Avrupa Birliği'nin LEADER yaklaşımının uygulanmasını hedeflemektedir. Avrupa Birliği'nde kırsaldaki yerel gelişimin tabandan çabalarla geliştirilmesi açısından bu konu oldukça önemsenmektedir. Avrupa Birliği LEADER'i kırsal alanlarda yerel kalkınma için tabandan tavana, yereldeki aktörleri sürece dahil eden, bölgesel ve bütünsel bir yaklaşım olarak geliştirmiştir. Avrupa Birliği'ne üye 27 ülkede toplam 2980 yerel eylem grubu bulunmaktadır (ENRD, 2022). Türkiye'de LEADER yaklaşımı, IPARD II ile 2016-2020 döneminde ele alınmaya başlamıştır.

Bu yaklaşımla kırsalda birlikte hareket etmeyi ve çoğunluğun yararını gözetilen bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'de sadece 12 ilde toplam 50 adet yerel eylem derneği

faaliyetlerine başlamıştır (Tablo 3). Söz konusu dernekler tarafından hazırlanan yerel kalkınma stratejilerine yönelik yatırımlar IPARD programı tarafından desteklenmektedir. Yerel kalkınma stratejileri için Avrupa Birliği belli konuların altını çizmiştir. Bunlar kırsalda tarım ve ilintili sektörlerin

Tablo 3: Öncelik eksenine 2 kapsamındaki desteklerin dağılımı (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (2022) verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir)

Table 3: Distribution of Priority axis 2 supports (Generated by the authors using data from the Agriculture and Rural Development Support Institution (2022))

ÖNCELİK EKSENİ 2 Tarım-Çevre Tedbirlerinin ve Yerel Kırsal Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması İçin Hazırlık Niteliğinde Faaliyetlere Katkı Sağlanması			
Toplam 142 proje			
201- Tarım-Çevre İklim ve Organik Tarım Tedbirleri- 92 proje	Destek alan tek II Ankara	2011/1- Toprak Üstü Yönetimi ve Toprak Erozyonu Kontrolü	92
202- LEADER Yaklaşımı Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması 50 proje	En çok destek alan ilk beş il Ordu, Samsun, Ankara, Denizli, Kastamonu	2021/0- LEADER Yaklaşımı- Yerel Kalkınma Stratejilerinin Uygulanması	50

geliştirilmesiyle ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirmeyi, yaşam kalitesinin artırılmasını, tarımsal ürünlerin katma değerinin yükseltilmesini ve tarımsal tedarik zincirinin kısaltılarak gelir artışını, sürdürülebilir tarımsal üretim yöntemlerinin yaygınlaştırılmasını içeren yenilikçi uygulamaları içermektedir (IPARD, 2022; TKDK, 2020; Adrian, 2012).

Avrupa Birliği'nin kırsal kalkınma (IPARD) programı kapsamında belirlediği üçüncü öncelik eksenine ekonomik çeşitlilik ve sürdürülebilir kırsal kalkınma üzerinedir. Bu doğrultudaki Türkiye'deki desteklemelerin toplam içinde önemli bir yer kapladığı görülmüştür. 2016-2020 dönemindeki projelerin % 60'ı çiftlik faaliyetlerinde çeşitliliği sağlamaya, yeni ürünlere

Tablo 4: Öncelik eksenine 3 kapsamındaki desteklerin dağılımı (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (2022) verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir)

Table 4: Distribution of Priority axis 3 supports (Generated by the authors using data from the Agriculture and Rural Development Support Institution (2022))

ÖNCELİK EKSENİ 3 Kırsal Ekonominin Geliştirilmesi ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınmanın Sağlanması			
Toplam 2394 proje			
302 Çiftlik Faaliyetlerinin Geliştirilmesi ve İş Geliştirme 2394 proje	En çok destek alan ilk beş il Samsun, Konya, Sivas, Çankırı, Afyonkarahisar, Çorum	302/1- Bitkisel Üretim Çeşitlendirilmesi ve Bitkisel Ürünlerin İşlenmesi ve Paketlenmesi	1477
		302/2- Aneçlik ve Arı Ürünlerinin Üretimi, İşlenmesi ve Paketlenmesi	449
		302/3- Zanaatkarlık ve Yerel Ürün İşletmeleri	118
		302/4- Kırsal Turizm ve Rekreasyon Faaliyetleri	225
		302/5- Su Ürünleri Yetiştiriciliği	16
		302/6- Makine Parkları	24
		302/7- Yenilenebilir Enerji Yatırımları	85

ve tarımla ilintili sektörlere yönelmeye yöneliktir. Özellikle tıbbi ve aromatik bitki, çörekotu ve aspir yetiştiriciliğine yönelik projelerin sayısı dikkat çekicidir. Öyle ki, öncelik eksenini 3 içinde en fazla payı (%62) bu tür bitkilerin yetiştirilmesine yönelik projeler almaktadır (**Tablo 4**).

4.3. Desteklenen Projelerin Mekânsal Dağılımı

IPARD II kapsamında 42 ilde toplam 4028 proje desteklenmiştir. Ortalama desteklenen proje sayısı 96'dır. İllerin %57'si ortalamanın altında değere sahiptir. Diğer bir ifadeyle desteklerden faydalanan illerin yaklaşık yarısındaki proje sayısı ortalama değer olan 96'nın altındadır. Bu durum desteklenen proje sayısı açısından iller arasında ikili bir yapı (ortalama değer üstündekiler ve altındakiler olmak üzere) olduğunu göstermektedir. Proje sayısına göre iller arasındaki farklılaşmayı anlamak adına kartil analizi yapılmıştır. Kartil, küçükten büyüğe sıralanmış veri setinin dört eşit parçaya bölünmesi oluşan dörttebirlik bölümlerdir. Buna göre en düşük birinci çeyrekte 10-54 arasında projenin desteklendiği ve toplamın %9,8'lik kısmını oluşturduğu görülmüştür. Bu aralığa giren iller Hatay, Ağrı, Mardin, Aydın, Kars, Ardahan, Erzincan, Çanakkale, Karaman, Erzurum, Balıkesir'dir. Proje sayısı açısından en yüksek dördüncü çeyrekte 129-315 arasında proje desteklenmiştir. Bu aralıktaki iller Kahramanmaraş, Malatya, Çorum, Uşak, Çankırı, Sivas, Ankara, Afyonkarahisar, Samsun, Konya'dır. Proje sayısı açısından dördüncü çeyrekteki iller toplamın yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle bazı illerde proje desteklerinde yoğunlaşma görülmektedir. İllere göre desteklenen proje sayıları incelendiğinde en çok yoğunlaşmanın olduğu ilk üç il Konya, Samsun ve Afyonkarahisar; en az değere sahip iller ise Hatay, Ağrı ve Mardin'dir (**Tablo 5**).

Makale kapsamında toplam 4028 projenin tedbir konularına göre iller arasında nasıl farklılaştığı analiz edilmiştir. Tedbir konularına göre belli illerdeki (Konya, Afyonkarahisar)

yoğunlaşma dikkat çekmektedir. Buna karşın desteklemelerin çok az veya hiç olmadığı yerler söz konusudur. Örneğin; Hatay, Ordu ve Trabzon'da işletmelerin fiziksel kapasitesini artırıcı tedbirlerden faydalanan proje sayısı sadece 1'dir. Buna karşın Elâzığ (69 adet), Konya (67), Malatya (52) bu konudaki desteklemelerin en çok olduğu illerdir (**Şekil 2**). Fiziksel kapasiteyi artırmaya yönelik toplam 245 milyon Euro destekte bulunulmuştur; bu destek miktarı, toplam IPARD II destek bütçesinin yaklaşık %37'sini oluşturmaktadır. Proje başına düşen ortalama destek miktarı ise 305 bin Euro'dur.

Tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasına yönelik desteklemelerin mekânsal dağılımı incelendiğinde Ağrı, Mardin, Muş, Çankırı'nda desteklenen projenin olmadığı görülmüştür. Buna karşın Mersin (57), Afyon (53), Konya (41), Isparta (41) en fazla proje sayısına sahip illerdir. Bu tedbir konusuna yönelik projelerin toplam destek miktarı 301 milyon Euro olup toplam IPARD II destek bütçesinden yaklaşık %40'luk pay almaktadır. Proje başına düşen ortalama destek miktarı 301 bin Euro'dur.

Ankara-Beypazarı'na Tarım-Çevre İklim ve Organik Tarım Tedbirleri başlığı altında toplam 1.8 milyon Euro destekte bulunulmuştur; bu destek miktarı, toplam IPARD II destek bütçesinin yalnızca %0.2'sine tekabül etmektedir. Proje başına düşen ortalama destek miktarı da diğer destek kodlarına oranla oldukça düşük (20 bin Euro) hesaplanmıştır.

LEADER Yaklaşımı doğrultusundaki desteklemelerden en fazla faydalanan iller Ordu (9), Samsun (8), Ankara (6), Denizli (5)'dir (**Şekil 2**). Bu sektör kodu altında toplam 13 milyon Euro destekte bulunulmuştur; bu destek miktarı, toplam IPARD II destek bütçesinin yalnızca %2'sine tekabül etmektedir. Proje başına düşen ortalama destek miktarı ise 260 bin Euro olarak hesaplanmıştır.

Tablo 5: Desteklenen proje sayısına göre illerin dağılımı
(**Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu** (2022) verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir)

Table 5: Distribution of supported projects by cities
(Generated by the authors using data from the Agriculture and Rural Development Support Institution (2022))

Kartil aralıkları	Aralık	Toplam proje sayısı	Yüzde	İller
I. Çeyrek (en alttaki 1/4'lük kısım)	10-54	394	9,8	Hatay, Ağrı, Mardin, Aydın, Kars, Ardahan, Erzincan, Çanakkale, Karaman, Erzurum, Balıkesir
II. Çeyrek (ikinci 1/4'lük kısım)	58-78	684	17,0	Şanlıurfa, Giresun, Nevşehir, Trabzon, Muş, Amasya, Kastamonu, Bursa, Isparta, Manisa
III. Çeyrek (üçüncü 1/4'lük kısım)	80-125	1115	27,7	Yozgat, Burdur, Diyarbakır, Aksaray, Mersin, Tokat, Ordu, Kütahya, Elazığ, Van, Denizli
IV. Çeyrek (en üstteki 1/4'lük kısım)	129-315	1835	45,5	K.Maraş, Malatya, Çorum, Uşak, Çankırı, Sivas, Ankara, Afyonkarahisar, Samsun, Konya
TOPLAM		4028	100,0	

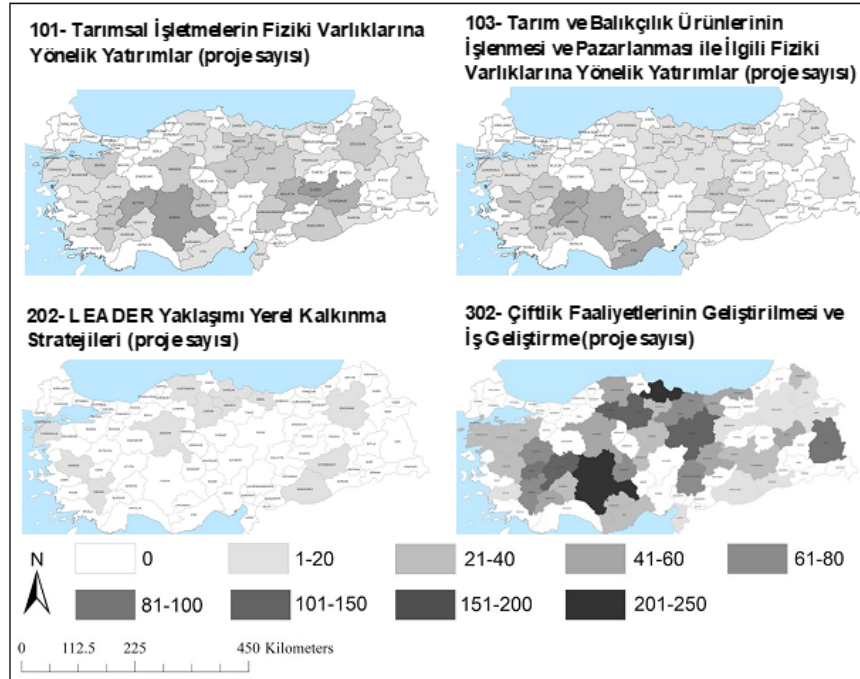
Kırsal ekonominin geliştirilmesi ve sürdürülebilir kırsal kalkınmanın sağlanması olarak belirlenen öncelik eksenindeki projelerin sadece iki yıl için toplam desteklerin %60'ının bu konu başlığında olmasını yeni kırsal kalkınma paradigmasına paralel bir gelişimin Türkiye'de oluşturulmaya çalışıldığının ifadesi olarak değerlendirmek mümkündür. Özellikle tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliğine yönelik projelerin varlığı dikkati çekmiştir. Ancak söz konusu gelişimde belli illerin başı çektiği görülmüştür. Özellikle Türkiye'nin doğu illerinde bu başlık altında çok az proje desteklenmiştir.

Desteklemeler içinde en fazla dikkat çeken öncelik eksenini çiftlik faaliyetlerindeki çeşitlilikle ilgilidir. Bu konudaki desteklemelerin toplam içindeki payının %60 olması, kırsalda yenilikçi uygulamalara eğilimin olduğunu göstermektedir. Ancak bu uygulamalar açısından iller arasında farklılıklar söz konusudur. Bu konuda belli illerde yoğunlaşma görülürken, bazı illerdeki desteklemelerin çok az olduğunu söylemek mümkündür. En fazla yoğunlaşma Samsun (213) ve Konya (207)'dadır. Bu illeri Sivas (133), Çankırı (133), Afyonkarahisar (129) ve Çorum (106) takip etmektedir. Desteklenen proje sayısının en düşük olduğu iller ise Hatay (3 proje) ve Aydın (8 proje)'dir. Bu tedbir konusundaki projelerin faydalandığı bütçe miktarı toplam 154 milyon Euro'dur. Toplam bütçenin %21'ini oluşturmaktadır. Proje başına düşen ortalama destek miktarı ise 64 bin Euro'dur.

Yapılan analizler sonucu, desteklenen projelerin %80'inin tıbbi ve aromatik bitki yetiştiriciliği ve arıcılık kapsamında verilen desteklerden ibaret olduğu ve bu kapsamda verilen ortalama destek miktarına bakıldığında 14 bin Euro olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle bu tedbir konusundaki projeler diğerlerine göre daha küçük ölçeklidir (**Şekil 2**).

5. SONUÇ

Avrupa Birliğine üyelik sürecinde Türkiye'nin tarım ve kırsal kalkınmayla ilgili konularda uyum kapasitesinin artırılması amacıyla IPARD programı kapsamında 2007'den itibaren desteklemeler gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda makalenin amacı, IPARD desteklerinin dağılımında Türkiye'de nasıl bir örüntü olduğunu analiz etmek ve desteklerin kullanım türlerine göre mekânsal farklılık olup olmadığını araştırmak olarak belirlenmiştir. 2016-2020 dönemindeki IPARD II programı kapsamında 42 ilde desteklenen toplam 4028 adet proje, sayısına, tedbir konusuna, destekleme miktarına ve bulunduğu ilde göre detaylı şekilde analiz edilmiştir. Sonuçta, desteklerin illere göre dağılımında belli odakların ön plana çıktığı görülmüştür. Konya ve Afyonkarahisar belirgin şekilde diğer illerden farklılaşmaktadır. Neredeyse tüm tedbir konularında bu iki il proje sayısı ve destek miktarı açısından başı çekmektedir. Çalışma kapsamında fon kullanımında performansı düşük olan iller tespit edilmiş, hangi

Şekil 2: IPARD desteklerinin tedbir kodlarına göre mekânsal dağılımı (Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (2022) verilerinden yararlanılarak yazarlar tarafından üretilmiştir)

Figure 2: Spatial distribution of IPARD supports according to sub-measure codes (Generated by the authors using data from the Agriculture and Rural Development Support Institution (2022))

konularda geri kaldığı belirtilmiştir. Bu illerin başında Hatay, Ağrı, Mardin gelmektedir. Dolayısıyla desteklemelerden faydalanma düzeyi açısından iller arasındaki farklılığın önüne geçici çözümlere ihtiyaç vardır. Makale kapsamında yapılan analiz sonucunda tedbir konularında 42 il arasında belirgin bir önceliklendirmenin olmadığı görülmüştür. Her ilde her sektörü desteklemek yerine yerel potansiyele göre desteklenecek sektörlerin belirlenmesi söz konusu sorunun önüne geçmede yardımcı olacaktır. Böylelikle program kapsamında kırsal alanlara verilen destekler daha geniş tabana yayılabilecektir. Bu doğrultuda kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlayacak stratejilere ihtiyaç olduğu şüphesizdir. Kurumsal mali destekler, az gelişmiş bölgelerdeki kırsal alanların kalkınmasında bir fırsat olabilecek iken, çalışmanın ortaya çıkardığı mekânsal örüntüye göre eşitsizlikleri devam ettirici bir araç olma riski taşımaktadır.

Stojcheska, vd. (2021), Türkiye’de programın uygulanmasında başvuru sürecindeki zorlukların küçük ölçekli çiftçiyi sistem dışına attığını belirtmektedir. Türkiye’de yapılan çalışmalarda benzer şekilde yararlanıcıların eğitim düzeyi yüksek kişiler olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla iller arasındaki proje dağılımındaki farklılıkla bireysel kapasite arasında ilişki kurmak mümkün olabilir. Mevcut yazında bu konu ağırlıklı olarak performansı yüksek olan iller (Afyonkarahisar, Sivas, Yozgat, Kahramanmaraş) üzerinden belli sektörlerle odaklanılarak incelenmiştir. Dolayısıyla bölgelerdeki faydalanıcı sayısının düşüklüğünün nedenleri üzerine odaklanan çalışmaların sayısı artırılabilir.

Sonuç olarak, IPARD programı kapsamında kırsalın kalkınmasına yönelik yatırımların desteklenmesinin yerelden girişimlerin geliştirilmesi açısından önemli olduğunu söylemek mümkündür. Ancak desteklerin dağılımı incelendiğinde belli illerde ve belli konularda bir yoğunlaşmanın olduğu görülmüştür. Diğer taraftan işletme bazındaki tekil projelere kaynak aktarılması, kapasite artırılması açısından önemli ancak yeterli değildir. Desteklerin yerelde bütüncül bir kırsal yaklaşımı geliştirilerek planlanması önemli olmaktadır. Böylelikle mali kaynaklardan faydalanabilen ve faydalanamayanlar olarak ikili bir yapının ortaya çıkması, kırsalın kendi içinde ve bölgeler arasındaki eşitsizliklerin önlenmesi mümkün olabilir. Bu doğrultuda ikinci öncelik eksenini başlığında yer alan LEADER yaklaşımının-yerel kalkınma stratejilerine ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bu uygulama Türkiye için henüz çok yenidir. Dolayısıyla bundan sonraki çalışmalar bu yaklaşımın yerele etkilerini; kırsalın kalkınmasının önündeki açmazları çözme açısından faydalarını tartışabilir.

Yazındaki tartışmaların üzerinde durduğu konuların başında desteklerin belli eğitim düzeyine sahip kişiler tarafından gerçekleştirildiği, yereldeki çoğu kişinin bu destekler hakkında bilgi sahibi olmadığı gelmektedir. Desteklere erişimde proje yazma bilgisine sahip olmak önemli olmaktadır. Bu noktada yereldeki aktörler arasında işbirliği, deneyim ve bilgi paylaşımı için uygun ortamların oluşturulması ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle kırsal kalkınmada önemli bir araç olan IPARD desteklerinin yerelde başka bir eşitsizliği yaratmasının önüne geçecek yenilikçi çözüm yollarına ihtiyaç vardır. IPARD destekleri elbette tek başına kırsalın gelişmesinde yeterli değildir. Ancak söz konusu desteğin varlığı, yerele özgü çözüm önerilerinin tabandan çabalarla geliştirilmesini tetiklemektedir. Bu da her yer için geçerli tek tip reçetenin sunulmasının önüne geçmek açısından önemlidir. Ancak uygulama sırasındaki eksiklerin belirlenmesi ve yerele etkisinin artmasını sağlayacak çözüm yollarına ihtiyaç olduğu şüphesizdir. Bu çalışma, Türkiye’nin genel bir resmini çıkarmayı ve tüm desteklemelerin sonucunda bölgeler arasındaki farklılığı sayısal ve mekânsal olarak analiz etmeyi hedeflemekte, bundan sonraki çalışmalara bir altlık sunmaktadır. Bundan sonraki araştırmalar, Türkiye’de tarım ve kırsal kalkınmada önemli bir araç olarak Avrupa Birliği desteklemelerinin etkilerini nitel analizlerle ortaya çıkartabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Çalışma Konsepti/Tasarım- P.A.F., E.S.; Veri Toplama- P.A.F., E.S.; Veri Analizi/Yorumlama- P.A.F., E.S.; Yazı Taslağı- P.A.F., E.S.; İçeriğin Eleştirel İncelemesi- P.A.F., E.S.; Son Onay ve Sorumluluk- P.A.F., E.S.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması beyan etmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar finansal destek beyan etmemişlerdir.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Conception/Design of Study- P.A.F., E.S.; Data Acquisition- P.A.F., E.S.; Data Analysis/Interpretation- P.A.F., E.S.; Drafting Manuscript- P.A.F., E.S.; Critical Revision of Manuscript- P.A.F., E.S.; Final Approval and Accountability- P.A.F., E.S.

Conflict of Interest: Authors declared no conflict of interest.

Financial Disclosure: Authors declared no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Arslan, A., Arslan, G., Albayrak, İ., Çağrıncı, A., Çakır, H. (2020). Kırsal kalkınmada Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)’nun rolü ve işlevleri: Kahramanmaraş örneği. *Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi*, (1), 73-95.
- Aslan, S., Demirhan, Y., Ertuş, M. (2016). Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Bileşeni (IPARD I) ve Mardin iline etkileri. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1), 232-254.

- Çimen, A. O. (2017). *IPARD programının kırsal alanda ekonomik kalkınmaya ve yararlanıcılara katkıları ve beklentiler üzerine bir araştırma* (Tez No: 465080) (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=q3-d9QtLoVA2OMExHskJpSLmVSePHFB6uvNZ21y1Hj2MJpkZwT7nN35hvphEVOlz>
- European Commission. (2022, Ağustos 23). *Overview of EU Pre-accession Assistance for Rural Development (IPARD)*. https://agriculture.ec.europa.eu/international/international-cooperation/enlargement/pre-accession-assistance/overview_en
- Gülçubuk, B., Köksal, Ö., Ataseven, Y., Gül, U., Kan, M. (2016). Kırsal kalkınma desteklerinin ulusal düzeyde etkileri: Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) projelerinin İncelenmesi, *TEAD*, 2(1), s.1-10.
- Kara, M., Oruç, S. (2022). Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Fonlarının Türkiye kırsalının kalkındırılmasındaki rolü: Çanakkale ili örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 20(44), 357-383. DOI: 10.35408/comuybd.973357
- Koç, A., Giray, F.H. (2016). Süt sığırcılığı işletmecilerinin IPARD proje desteklerine ilişkin düşünceleri. *XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi Kitabı*, Isparta.
- Mehter Aykın, S., Gürsoy, K. (2011). Müzakere sürecinde Türkiye'ye yönelik Avrupa Birliği mali yardımları: Taahhütler ve gerçekleştirmeler. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18(2), 159-179.
- Ölmez, B. (2021). *Bursa bölgesinde Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Programı (IPARD) destekli kırsal turizm projelerinin değerlendirilmesi* (Tez No: 697603) (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=tqUiYt63sTQLTpozMJ92QnnuXOO6CSEDRmXDo_R9UGnDGQa66RWrbq9WUQIXKFA
- Özkul, G., Bozkurt, A. A. (2019). Kırsal kalkınmada TKDK'nın rolü: IPARD I programına ilişkin Isparta ilinde bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10(25), 536-554. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.616959>
- Özdemir, Ş. (2014). *IPARD kapsamında faydalanıcıların özelliklerinin değerlendirilmesi: Konya ili örneği* (Tez No: 380860) (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi). Ulusal Tez Merkezi.
- Stojcheska, A. M., Kotevska, A., Stamenkovska, I.J., Dimitrievski, D., Zhllima, E., Spahic, M., Kovacevic, V., Koç, A.A. (2021), The role of rural development funds in EU pre-accession countries: The Case of IPARD II. *Proceedings of the 13th International Conference, EBEEC 2021 - May 14-16, 2021, Baf, Kıbrıs*, 24-32.
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK). (2019). 2019-2023 Stratejik Planı. Ankara. <https://www.tkd.gov.tr/Content/File/2019-2023%20Stratejik%20Plan%C4%B1.pdf>
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK). (2022, Şubat 18). Başvuru Çağrı İlanları. <https://www.tkd.gov.tr/ProjeIslemleri/CagrillanArsiv>
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK). (2022, Şubat 18). Desteklenen İller. <https://www.tkd.gov.tr/ProjeIslemleri/Destekleneniller>
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK). (2022, Şubat 18). İmzalanmış Sözleşmeler. <https://www.tkd.gov.tr/ProjeIslemleri/ImzalanamSozlesmeler>
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK). (2022, Şubat 18). Fesih Edilen Sözleşmeler. <https://www.tkd.gov.tr/ProjeIslemleri/FesihEdilenSozlesmeler>
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK). (2022, Ağustos 24). *LEADER Yaklaşımı Bilgi Kitapçığı 2022*. <https://www.tkd.gov.tr/Content/File/BasvuruFiles/BrosurBilgiKartlari/LEADERBilgiKitapci.pdf>
- Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK). (2022, Şubat 18). Yatırım Konuları. <https://www.tkd.gov.tr/ProjeIslemleri/BasvuruIslemleri>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2022, Ağustos 23). *IPA I ve IPA II Dönemi Programlama*. https://www.ab.gov.tr/ipa-i-ve-ipa-ii-donemi-programlama_45627.html
- The European Network for Rural Development (ENRD). (2022, Ağustos 24). *Local Action Group Database*. https://enrd.ec.europa.eu/leader-clld/lag-database/_en
- Turek Rahoveanu, A. (2012). Leader approach: An opportunity for rural development, In: *Agrarian Economy and Rural Development-Realities and Perspectives for Romania. 3rd Edition of the International Symposium, October 2012, Bucharest, The Research Institute for Agricultural Economy and Rural Development (ICEADR), Bucharest*, pp. 355-362. <https://www.econstor.eu/handle/10419/76827>
- Uçar, M., Vuran, Y. (2016). IPARD programının (Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı) ülkemiz istihdamına etkisi. *International Journal of Academic Value Studies*, 2(2): 53-81. <https://doi.org/10.23929/javs.53>
- Yardımcı, M., Arı, H., Aslan, R. (2018). The impact of IPARD supports on structural and managerial features of dairy enterprises in Afyonkarahisar province. *Indian Journal of Animal Research*, 52(1), 151-156. <https://doi.org/10.18805/ijar.v0iOf.6987>
- Zengin, B. ve Savgın, E. C. (2016). Katılım öncesi AB kırsal kalkınma fonları IPARD kırsal turizm desteklerinin incelemesi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 84-100.

